

DOI: 10.18523/2617-9067.2025.8.82-90

УДК 316.728:355.01(470:477)“2022/2025”

Анна Костенко

<https://orcid.org/0000-0002-6568-0145>

ПОВЕРНЕННЯ В ДЕОКУПОВАНЕ МІСТО: ВІДЧУТТЯ ДОМУ В ЗРУЙНОВАНОМУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЮ ВІЙНОЮ ПРОСТОРИ

У повсякденному житті дім сприймається як очевидна й стабільна основа, яка рідко стає об'єктом рефлексії. Проте в умовах загрози або втрати цей концепт набуває нових змістів і потребує переосмислення. Соціологія дає змогу досліджувати дім на різних аналітичних рівнях — як фізичний простір, соціокультурну конструкцію та поле міжособистісних взаємодій. У цій статті на прикладі міста Ірпінь, битва за яке тривала з 27 лютого по 28 березня 2022 р., проаналізовано, як російсько-українська війна змінює сприйняття дому. На основі аналізу корпусу текстів проведених авторкою напівструктурованих інтерв'ю з мешканцями міста у 2023 р. розглянуто, як досвід бойових дій у місті змінює відчуття дому і міського простору. Показано, як концепт дому і його різні виміри (фізичний, соціальний, ідентичнісний) працюють на площині зруйнованого та деокупованого міста.

Ключові слова: місто, війна, дім, ідентичність, російсько-українська війна, міський простір, деокуповане місто.

Внаслідок бойових дій, які розпочала російська армія в Україні, в Ірпені було зруйновано повністю 4885 будинків, більшість із них перебували в приватній власності та були частиною житлового фонду міста. Також було пошкоджено інфраструктуру, школи, університет, дитячі садочки, лікарні та інші заклади (Головка та ін., 2023). Бойові дії докорінно змінили не лише фізичний простір міста, а й соціальний: зв'язки, систему стосунків, практики, пов'язані з міським простором. Місцеві жителі прожили різні досвіди: бойові дії, руйнування житла, окупацію (стали очевидцями воєнних злочинів Російської Федерації), евакуацію, повернення до міста. Будинки, вулиці, площі тепер асоціюються з воєнними діями в місті. Досвід війни вплинув на нове бачення міста та трансформацію уявлень про міський простір. Мешканці можуть по-новому сприймати безпеку в місці, вулиці тепер можуть навіювати трагічні спогади. Руйнування та фізичні зміни в просторі впливають на ментальну мапу міста та усталені маршрути.

Американська дослідниця Іріс Янг розглядає дім як матеріальний вияв ідентичності. Дім — це місце, де людина може бути «собою», бути «вдома» дає можливість взаємодіяти з іншими, які розуміють її особливості (Young, 1997, p. 154). Туга за домом — це прагнення до усталеної, безпечної та обмеженої ідентичності. На думку австрійського соціолога і філософа Альфреда Шюца (1945), дім — це усталена форма (сенси, зрозумілі без пояснень). Янг наголошує, що в сучасному світі мати дім — це привілей, доступний не всім (Young, 1997, p. 143).

Після бойових дій фізичний і соціальний простір змінюється і перестає бути усталеною та звичною формою. Досвід війни часто є травматичним для людей та змушує їх переосмислити крихкість свого існування. Через постійну загрозу життю, яку несе війна, люди потребують для себе безпечного та знайомого місця, яким може бути дім. Місто в уяві його жителів постає як дихотомія: з одного боку, тут безпечно, бо це дім, а з іншого — це численні руйнації

та жахливі спогади про евакуацію, бойові дії, окупацію. Тож **мета цієї статті** — з'ясувати, як змінюється відчуття дому в міському просторі, де відбувались бойові дії.

Вивчення впливу війни на міське середовище

Аналіз наукових досліджень, присвячених впливу війни на міське середовище в Україні, доцільно розпочинати з вивчення соціальних трансформацій, спричинених досвідом окупації періоду Другої світової війни, що заклали підґрунтя для подальших концептуалізацій міста як простору колективної травми, змінених соціальних практик та перебудови урбаністичної взаємодії. Зокрема, варто згадати працю Тетяни Заболотної (2011) про повсякденне життя киян у роки німецької окупації. Вона описує міське повсякдення та стратегії виживання містян. Матеріалом дослідження стали его-документи.

Повномасштабне російське вторгнення в Україну у 2022 р. докорінно змінило контекст існування українського суспільства, що вплинуло на теми наукових робіт і проєктів. Важливо вивчати життя українців під час війни, зокрема документувати цей досвід. Наприклад, Центр міської історії започаткував проєкт «24.02.22 5 ранку», який має на меті задокументувати досвід українців проживання війни (Отрищенко, 2025). У межах проєкту «Ті, хто лишилися: свідчення мешканців Харкова та Харківської області» зібрано понад 120 інтерв'ю з мешканцями, що залишилися жити під постійними обстрілами в Харківській області. Для команди проєкту було важливо зрозуміти мотивацію людей залишатися та зафіксувати нові стратегії повсякденного життя. У 2024 р. до проєкту додали візуальну частину фотофіксації повсякдення. Нині фокусом дослідження є формування архіву та методології. Через безпекові та етичні причини архів є закритим (Отрищенко, 2025).

Проте ще до повномасштабного вторгнення досвіди окупації були предметом дослідження, зокрема блокада Луганська. Євгеній Монастирський (2019) аналізує місто як соціальний простір та звертає увагу на те, як міська спільнота Луганська переживає окупацію. Він використовує концепт «суспільство долі». За спостереженнями науковця, що складнішою стає ситуація в місті, то тіснішою є співпраця і взаємини в міській спільноті. Дослідник вважає, що становлення «суспільства долі» пов'язане з темпоральністю. Якщо екстремальна подія трапляється один раз, то спільнота переживає її і рухається далі. Якщо ж

така подія повторюється, тоді відбувається об'єднання і виникає те, що дослідник називає «суспільством долі» (Монастирський, 2019).

Вітчизняні дослідження, проведені після повномасштабного вторгнення, фіксують трансформацію уявлень про місто в окупації. Олександр Зубченко на прикладі міста Бердянська доводить, що «у місцевих жителів формується травматичне розуміння рідного міста як чужого, зрадженого та спорожнілого» (Зубченко, 2023, с. 24).

Із закордонних студій варто звернути увагу на праці, присвячені повоєнному Сараєву, столиці Боснії і Герцеговини (Bădescu, 2015; Janson, 2009). Це місто було в облозі з 5 квітня 1992 р. по 29 лютого 1996 р. Дослідження зачіпають різні питання, зокрема уявлення про відбудову та повернення до міста. Повернення «дому» означало відновлення «нормальності» через відновлення і відтворення звичних практик у місті. Груя Бадеску зазначає, що значення дому переходило від житла до міста, за межі просторового уявлення до питань, пов'язаних із комплексом соціальних відносин (Bădescu, 2015, р. 36–40). Стеф Янсен у своєму дослідженні повоєнного Сараєва, вивчаючи досвід внутрішньо переміщених осіб, зауважив, що вони частіше зосереджувались на майбутньому міста, а не на його минулому, тому люди насамперед думають про відновлення домівок, а не про травматичні події, які вони пережили в цьому просторі (Janson, 2009).

В Україні з початком війни на Донбасі у 2014 р., а згодом після повномасштабного російського вторгнення у 2022 р. фокус досліджень значно розширився. З'явилися нові емпіричні проєкти, що документують воєнний досвід у реальному часі, акцентуючи на змінах у міській повсякденності, уявленнях про дім, простір та спільноту (наприклад, проєкт «Ті, хто лишилися: свідчення мешканців Харкова та Харківської області»).

Загалом сучасні соціологічні дослідження війни в міському контексті в Україні засвідчують зростання інтересу до антропології повсякдення, досліджень пам'яті, трансформацій соціального простору, що формує важливе підґрунтя для подальшого вивчення міста під час повномасштабного вторгнення.

Концепт дому в соціально-гуманітарних науках

Попри міждисциплінарний характер досліджень поняття дому, у соціології ця тема поки що залишається менш розробленою, ніж у географії чи антропології. Соціологія може

запропонувати комплексне розуміння дому, що буде виходити за межі будинку, торкатись культури, взаємовідносин (Boscagni & Kusenbach, 2020, p. 3).

Концепт «дім» є багатозначним і неоднозначним (Boscagni & Kusenbach, 2020, p. 6). Це поняття критикували постструктуралісти та постмодерністи, дослідниці феміністичних студій через його утилітарність, зв'язок із патріархальними цінностями. Останні вважають, що дім пригнічує жінку та зводить її функцію до підтримування дому (Young, 1997, p. 143). Зигмунт Бауман у своїх роздумах про постмодерн дійшов висновку, що простір і дім втрачають своє значення та важливість для людини, натомість головною цінністю стає мобільність (Bauman, 2000).

Альфред Шюц у праці «Той, що повертається додому» намагається означити, що є дім (Schuetz, 1945). На його думку, домом може бути будь-що: кімната, фольклор, їжа. Дім — це знайоме й передбачуване повсякдення, набір дій та відчуттів. Шюц вважає, що життя вдома можна порівняти з життям у первинних групах, де мова й жести є абсолютно близькими та зрозумілими. На його переконання, дім для людини, яка в ньому перебуває, і для людини, яка поза домом, — це два різні образи. Простір стає домом, коли людина його привласнює, надає йому символічності. Важливим елементом дому є його передбачуваність. Ветеран, емігрант чи мандрівник повертається іншим, але в знайомий для себе простір, як фізичний, так і соціальний (Schuetz, 1945, p. 370). Проте в контексті нашого дослідження містянин, що повертається в дім, який зруйнувала війна, опиняється в абсолютно іншій реальності. Місто своєю формою, повсякденням перестає бути знайомим. Якщо зникає передбачуваність, що тоді робить цей простір домом? За що тримаються місцеві жителі, коли війна руйнує і фізичну, і соціальну, і символічну структуру їхнього дому?

Дім часто опиняється у фокусі досліджень представників культурної географії. Культурна географія дому є широкою: вона охоплює фізичний та символічний вимір, повсякденні практики, ностальгію за минулим. Ідея дому також пов'язана з належністю до простору та ідентичністю (Blunt & Varley, 2004). Дім — це усталена та звична практика, про яку людям невласливо мислити за звичайних обставин; про почуття, відчуття дому починають говорити здебільшого тоді, коли цей дім далеко чи не задовольняє потреб (Boscagni & Kusenbach, 2020). Іріс Янг (Young, 1997) вважає, що концепт дому є «матеріальним продовженням ідентичності». Дім — це місце, де

зберігаються наші речі, наші історії, де побут і облаштування простору продовжує та підтримує наш стиль життя. Прагнення дому дослідниця пояснює як прагнення до усталеної, безпечної, стверджувальної ідентичності. Авторка виділяє два способи такого вписування. Перший — несвідомо взаємодія з простором, рух тіла і взаємодія його з інтер'єром. Для цього вона використовує концепт Едварда Кейсі «пам'ять звички» (*habit memory*). Другий спосіб — наративний, коли дім і його предмети стають частиною оповіді про ідентичність (Young, 1997, p. 163).

Відчуття дому та інтенсивність цього переживання можуть бути поширені на різні простори, це залежить від досвіду. Наприклад, емігранти можуть частіше відчувати дім у міському просторі (вулиці, площі), ніж у власній оселі. Відчуття дому тісно пов'язано з одомашненням і привласненням певної частини простору (Boscagni & Kusenbach, 2020, p. 6).

Отже, концепт «дім» у сучасних дослідженнях розглядають як багатовимірне явище, що охоплює фізичний, соціальний і символічний виміри. У феміністичній, постструктуралістській та постмодерністській критиці дім постає не лише як простір безпеки, а і як місце потенційного пригнічення. Альфред Шюц наголошує, що дім — це знайоме та передбачуване повсякдення, яке формує відчуття причетності. В умовах війни це передбачуване зникає, і простір перестає бути домом у звичному сенсі. За спостереженнями дослідників, відчуття дому формується через тілесну взаємодію з простором, пам'ять і наративи, які можуть бути втрачені або радикально змінені внаслідок війни.

Методологічні основи якісного дослідження

Завдяки своїй гнучкості якісні методи підходять для дослідження тем, які зачіпають особисті переживання. Вони надають можливість респондентам поділитись історією, почуттями та станами в зручний для них спосіб (Liamputtong, 2007, p. 8). Саме тому основним джерелом дослідження стали напівструктуровані глибинні інтерв'ю, які дали змогу широко охопити життєвий шлях людини, її досвід та уявлення і побачити зміни, які стались унаслідок прожитого досвіду бойових дій та повернення до міста. Гайд для інтерв'ю мав декілька тематичних блоків: життя в місті до 24 лютого 2022 р., початок повномасштабного вторгнення та бойові дії в місті, евакуація з міста, життя в евакуації, повернення. Під час запису інтерв'ю ми не міняли блоки гайду, проте могли варіювати питання всередині блоку.

Емпіричний матеріал дослідження становлять 15 напівструктурованих глибинних інтерв'ю. Інтерв'ю записано в період з 15 квітня по 15 травня 2023 р. онлайн через платформу Zoom, два інтерв'ю відбувались у форматі відеодзвінка, одне — під час особистої зустрічі. Проведення інтерв'ю через онлайн-платформи створює виклики для дослідниці, яку цікавлять сенситивні теми. Інтерв'юер не може повністю керувати процесом; у ситуації онлайн на респондента та інтерв'юера можуть впливати фізичні чинники, наприклад, присутність іншого, також через зосередженість на екрані та обличчі досліднику може бути важче розпізнати мову тіла респондента та виявляти емпатію в сумних епізодах розмови. Проведення інтерв'ю онлайн вимагає від дослідників заздалегідь продуманого протоколу початку, проведення та завершення інтерв'ю (Nikunen & Salmenniemi, 2022). З огляду на специфіку онлайн-інтерв'ю ми заздалегідь попереджали респондентів про потребу приватності та комфортного для них простору. Перебування респондентів у себе вдома під час запису інтерв'ю дає певні переваги для дослідження. Респонденти відчували взаємозв'язок з простором, могли через відеокамеру показувати речі, про які вони розповідають, або вказувати на різні географічні точки відповідно до свого місця розташування.

Для проведення дослідження використано метод не випадкової вибірки (*non-probability sampling*), зокрема стратегію зручного відбору (*convenience sampling*). Респондентів визначали на основі заздалегідь встановлених критеріїв, що давало змогу залучати лише тих учасників, які відповідали завданням дослідження.

Щоб забезпечити різноманітність учасників, було прописано необхідні характеристики, що дало змогу досягти максимальної варіативності в межах визначених цільових груп (Lopez & Whitehead, 2013, p. 123, 140). Основні критерії входження до вибірки — проживання в Ірпені до початку повномасштабного вторгнення (від року) та повернення і життя в місті на момент дослідження. Додатковими характеристиками стали соціально-демографічні дані (стать, вік, освіта), час виїзду з Ірпеня та наявність руйнування власного житла (див. таблицю). До дослідження не вдалося залучити людей, які пережили окупацію. Через свіжий досвід на момент проведення дослідження вони відмовлялись від участі. Проте частина респондентів стали свідками бойових дій, перебували в цей час у місті від одного до 20 днів.

Дослідження є сенситивним, оскільки зачіпає приватне життя, глибоко торкається особистого досвіду людини (Liamputtong, 2015, p. 6). Інтерв'ю записано з дотриманням конфіденційності. Учасників попередили про мету та завдання дослідження. Для запису, проведення інтерв'ю та публікації його фрагментів в анонімізованому вигляді ми брали усну згоду респондентів. Через сенситивність теми учасники дослідження могли в будь-який момент зупинити запис інтерв'ю, перенести його на інший час або повністю відмовитись від участі. Усі інтерв'ю транскрибовано та анонімізовано. З текстів видалено імена та інші персональні дані. Проте, оскільки нас цікавила зміна уявлень про місто, ми залишили географічні назви, топоніми, які згадували респонденти.

Таблиця. Соціально-демографічні дані респондентів

№	Стать	Вік, років	Час проживання в місті, років	Стан житла після бойових дій
1	Жінка	22	11	Неушкоджена квартира
2	Жінка	30	2	Неушкоджене житло
3	Жінка	27	4	Пошкоджене житло
4	Жінка	34	9	Неушкоджене житло
5	Жінка	29	4	Квартира неушкоджена, проте пошкоджений житловий комплекс
6	Чоловік	34	10	Зруйнована квартира
7	Чоловік	21	21	Неушкоджене житло
8	Чоловік	42	10	Зруйноване житло (орендоване житло)
9	Чоловік	52	23	Неушкоджене житло
10	Жінка	45	7	Пошкоджене житло
11	Жінка	46	11	Пошкоджене житло
12	Чоловік	47	11	Пошкоджене житло
13	Жінка	20	7	Зруйноване житло
14	Жінка	42	10	Неушкоджене житло
15	Жінка	59	25	Неушкоджене житло

Повернення в деокуповане місто: емоційні та прагматичні рішення

Широкомасштабна війна і перебіг воєнних дій у місті створюють для місцевих жителів травматичне переживання втрати дому та їхнього попереднього життя. З 2011 р. в Ірпені відбувалась активна забудова, поставали нові житлові комплекси. Прихід забудовників змінив місто. Для більшої привабливості купівлі нерухомості вони облаштовували парки, доріжки, зони для дітей та іншу інфраструктуру. До міста приїхало багато нових мешканців, переважно це були молоді родини, які купували недороге житло поблизу Києва. Також новими мешканцями міста стали люди, які виїхали з окупованої частини Луганської та Донецької областей у 2014 р. (Овсінок & Соболева, 2018).

Історії респондентів рідше мають нарративну частину вписування своєї ідентичності. Вони радше згадують свої повсякденні практики, прогулянки. Утім, можемо припустити, що через травматичний досвід повернення до зруйнованого міста життя до війни респонденти згадують більш відсторонено.

Під час бойових дій місто зазнає руйнувань. Змінюється його соціальний простір, оскільки частина жителів залишає місто і більше не повертається, а натомість прибувають нові мешканці.

«Зранку другого березня я вийшла з однієї кімнати до іншої і почула такий сильний вибух, що аж присіла, здавалось, що 9-поверховий будинок затремтів. Це були самальоти-істребітелі і скинули ракети на будинки. І в той день було зрозуміло, що треба щось робити. Бо місто було таким тихим, не було на вулиці людей, не працювали магазини, і вже було так понятно: або тут нагряне смерть, або дорогою» (Респондентка 11).

Жителі стали свідками бойових дій у місті: чули звуки військових літаків, вибухів і перестрілок, бачили руйнування та смерті. Частина з цих подій вони могли спостерігати віддалено, через соціальні мережі та розповіді сусідів, перебуваючи в евакуації.

Аналіз розповідей респондентів підтверджує багатомірність концепту дому. Місцеві жителі апелюють до різних категорій: матеріальних (житло, речі, будівлі), емоційних (радість, безпека, страх), місця (географічний об'єкт), пам'ять. У розповідях про дім можуть переплітатись одразу всі ці категорії.

Причиною першого повернення до міста після його звільнення у квітні 2022 р. часто є бажання зрозуміти стан житла: чи є вікна, стіни, чи не пограбували оселю. Місцеві жителі здійснювали такі одноденні повернення до міста одразу, щойно це стало можливим. Така перевірка могла бути небезпечна, оскільки можна було натрапити на міну. Також перший місяць після звільнення в місті ще не функціонувала базова інфраструктура: електрика, газопостачання, зв'язок, водопостачання. Утім, деякі з наших респондентів повертались додому і жили в таких умовах.

«Місяць майже жив без інтернету, без світла, без нічого, треба було якось забивати вікна, тому що дощі і холод. Ну і взагалі, так всякі тварини можуть залізти, це хтось там. Вони тут наводили лад, тому що весь дім був у склі, в дрібних цих...» (Респондентка 10).

Оскільки міська адміністрація одразу комунікувала про повернення, відбудову та відновлення житла й міста (Гречух, 2022), мешканці вірили, що все швидко повернеться до довоєнного періоду. Один із респондентів ретроспективно сказав, що через це в нього виникло хибне уявлення про швидкість відбудови, бо, ухвалюючи рішення знову жити в місті, він сподівався на швидше відновлення міської інфраструктури та свого помешкання. Проте відновлення домівок і ширшого поняття дому і базується на минулому. Концепт дому має одразу декілька часових вимірів: минулого, теперішнього та майбутнього. Для респондентів важливо мати в майбутньому те відчуття звичного і сталого, яке вони мали в цьому місті в минулому.

Респонденти зазначають, що їм було важливо повернутися в Ірпінь, бо це їхній дім. Попри певний страх, вони вважали, що вдома почуватимуться краще. Одна з респонденток розповіла, що в Ірпені почувалася безпечніше, ніж на заході України, оскільки тут вона себе відчувала вдома. Бажання повернутись додому, попри відсутність фізичної безпеки, можна пояснити тезою Іріс Янг (Young, 1997, р. 153) про те, що дім є матеріальним продовженням ідентичності і в кризові часи ідентичність потребує цієї сталості, тобто матеріального вияву дому.

«Дуже безпечно. Я колись була на західній Україні, так отам перші два місяці, і коли були тривоги, ракетні обстріли, то я там дуже сильно тривожилася. І коли я поверталася сюди, я думала, що тут набагато

небезпечніше і так далі. Але насправді я в Ірпені, зокрема в себе вдома, почувуюся, мабуть, безпечніше, ніж у Львові» (Респондентка 4).

Іріс Янг також зазначає, що в деяких спільнотах дім може виходити за межі оселі в публічний простір вулиці, району. Проте забудова міста районами закритих житлових комплексів спонукає людей до приватності та перебування виключно у своєму житлі (Young, 1997, р. 159). Описуючи життя до початку бойових дій у місті, респонденти говорять про те, що простором їхнього дому була їхня квартира чи будинок. Нова забудова в Ірпені — це переважно закриті житлові комплекси або таунхауси. Також у своїх оповідах респонденти часто зазначають, що уникали комунікації з сусідами та взаємодії в публічному просторі. Зокрема, такий підхід до взаємодії був притаманний тим, хто переїхав до міста після 2014 р. Місцеві жителі, що виростили в Ірпені, мали ширшу мережу контактів і підтримували їх.

Після завершення бойових дій у місті жителі сентиментально описують своє життя в ньому та його значення для них. Вони оповідають про своє перебування в місті через наративи. Зокрема, починають ідентифікувати себе з цим простором, накопичують особисті спогади.

«Ми вже сюди переїхали сім'єю, тому всі важливі такі події, як одруження і народження дитини, вже це було. Але зараз, от після повномасштабного, це мій дім, моя квартира, це вже стало таким місцем, за яке ти... не знаю, ніби якір. Ну і плюс народилася у мене друга дитина теж уже тут» (Респондентка 10).

Оскільки активні бойові дії та часткова окупація Ірпеня тривали фактично місяць, респонденти не встигли адаптуватись на нових місцях. За їхніми свідченнями, вони просто чекали, поки все завершиться, і вони зможуть повернутись додому. Згадуючи цей час, вони вказували, що емоційно постійно були в новинах і стежили за тим, що відбувається в місті. Спілкувались постійно з місцевими, які залишалися в місті або нещодавно виїхали. Цей момент є також важливим для нас у контексті уявлень про дім. Жителів цікавили новини не лише про їхню безпосередню домівку, але й загалом про міський простір, що також відчувався як дім.

«Ні. От те, що я згадувала, що я не знала, як я тут буду жити в місті, в якому вбивали людей. Але воно якось зараз, коли я тут

приїхала, була перший час, воно якось абсолютно все не так, як я собі уявляла. Я спокійно ходжу по парку, я спокійно ходжу по вулицях» (Респондентка 4).

Сприйняття фізичних і просторових змін у міському просторі

Бойові дії назавжди змінили фізичний вимір міста. Тут з'явилося багато руйн та пусток, місця трагічної загибелі людей. Місцеві жителі зазначали, що змінились їхні повсякденні маршрути. Наприклад, респонденти оповідали, що їм було некомфортно бачити руйнації, і вони старались їх оминати. Згадували сквер «Мама», де загинули мама з сином і там є місце їхнього поховання. Також перший період у деяких частинах міста було небезпечно перебувати. Ті, хто вперше повертався до міста, зауважували, що воно пусте. Сама ця порожнеча і створювала дискомфорт. У їхніх спогадах міста до війни воно було жваве, родинне та наповнене людьми. Характеристикою порожнечі стала відсутність людей у місті. Також на це відчуття пустоти впливали руйнування. У місті не відразу відновили світло, а взимку через постійні вимкнення електроенергії у вечірній час місто теж справляло враження пустки: темно, людей немає і руйнування — все це викликало моторошні відчуття.

Попри те що місто зазнало значних руйнувань і майже половина будівель мали пошкодження різного ступеня, респонденти зазначали, що фізичний простір і рутину в цьому місті для них уже були облаштовані і їм було простіше пристосуватись до змін, спричинених бойовими діями, ніж повністю відбудовувати своє повсякдення на новому ґрунті. Рішення повертатись не завжди базувалося на факті, чи пошкоджено житло. Один із респондентів зазначив, що повернувся в місто, попри зруйнування його власного житла, оскільки тут мав налаштовані процеси для родини: школи, лікарі. Остаточне рішення про повернення родини він ухвалив, коли зрозумів, що відбудували школу і повернулись знайомі спеціалісти, які забезпечували лікування дитини.

Респонденти наголошували, що повернулись, щоб відновлювати тут життя, тобто функціонування міста. Респондент, що орендував житло в Ірпені та втратив його, повернувся, бо, на його думку, важливо було підтримати життя в місті та саме перебування тут допоможе місцевим бізнесам відновитись. Нормалізацію міського життя мешканці пов'язують саме з появою більшої кількості людей. Наприклад, респонденти зазначають, що для них було важливо

й радісно бачити, що в місто повернулись діти і мами з маленькими дітьми. Для них це було символом відновлення міста і повернення його до нормального стану. Говорячи про руйнацію, люди зазначають, що відчувають сум. Проте не самі будівлі викликають у них емоції суму, а люди, які більше не повернуться в місто, бо втратили житло чи загинули. Станом на 2022–2023 рр. нормалізація життя в місті була пов'язана з відновленням базової інфраструктури, поверненням жителів. Проте постійні вимкнення світла, повітряні тривоги та нові руйнування створювали дискомфорт.

«Привели і розповідають мені його реакцію. Кажуть: “Ми зайшли на перший поверх”. Ну, там вже другого нема, там все затоплено. І вони в нього питають: “Що, страшно?” А він каже: “Ні, сумно”. Оце і у мене було таке відчуття суму, такого дуже суму, тому що багато людей не повернулись, багато там ми знали друзів. Та і сумно, що вони далі не знають, що їм робити» (Респондентка 10).

Перебуваючи в евакуації, люди не розуміли, чи матимуть куди повертатись (чи вціліло їхнє житло). Переживаючи травматичний досвід, людині важливо відчувати належність, яка даватиме відчуття безпеки. Уявлення респондентів про Ірпінь набувають певної дихотомії: з одного боку, фізичний простір міста є небезпечним, а з іншого — його символічне значення звичного, рідного простору створює для мешканців відчуття безпечного середовища. Респонденти зазначали, що їм важливо повернутись додому, бо це їхнє безпечне місце, де вони все облаштували і де їхні рідні стіни. Навіть якщо ці стіни не вціліли, для частини мешканців важливо далі жити своїм міським життям. Попри руйнації фізичного і соціального простору міста, спогади, пам'ять та ностальгія за попереднім його станом та

узвичаєним повсякденням у ньому спонукали людей повертатись і відновлювати тут життя.

Висновки

Російське вторгнення та бойові дії в місті Ірпені спричинили травматичну втрату простору, як фізичного (зруйновані будинки, руїни, порожнеча), так і соціального (відсутність людей, втрати, евакуація). Звичайний порядок життя зруйновано, унаслідок чого виник травматичний розрив між довоєнним та післявоєнним досвідом мешканців міста.

Рішення повертатись до Ірпеня зумовлене не лише матеріальними чи побутовими причинами. Це акт, спрямований на відновлення відчуття дому, ідентичності та безпеки, навіть якщо ці елементи фізично втрачено. Люди повертаються не лише до будинку, а й до символічного дому, який дає відчуття укоріненості.

У досвіді респондентів дім — це одночасно минуле (спогади, довоєнне життя), теперішнє (повернення, відбудова дому) і майбутнє (надія на нормалізацію життя). Люди повертаються не лише до знайомого місця попри його руйнації, а й до пам'яті про безпеку й усталене життя, яке вони мріють відновити. Утім, важливо дослідити, як досвід дому працюватиме для жителів, що пережили окупацію.

Відчуття відновлення міського життя пов'язується з поверненням людей, дітей, знайомих ритуалів і сервісів (школи, лікарі, місцеві бізнеси). Тільки через взаємодію та соціальну присутність місто повертається до себе.

Попри страх, біль втрат, руйнацію та постійні загрози, відчуття дому не зникає, а навпаки, загострюється для тих містян, які вирішили залишитись чи повернутись.

Варто наголосити, що цим дослідженням не охоплено жителів, які обрали не повертатись або після повернення знову покинули місто.

Список використаної літератури

- Головко, М., Дулько, С., & Кириченко, А. (2023). *Рекомендації з відбудови Ірпеня* [Звіт]. Урбанина. <https://www.urbanyna.com/rekomendaciyi-z-vidbudovi-irpenya>
- Гречух, О. (2022). *Життя і люди повертаються в розстріляний Ірпінь*. <https://texty.org.ua/articles/106614/zhyttja-i-ljudy-povertajutsja-v-rozstriljanij-irpin/>
- Заболотна, Т. (2011). Джерела вивчення повсякденного життя міської інтелігенції в роки нацистської окупації (на прикладі Києва). *Сторінки воєнної історії України*, 14, 23–26. https://nbuv.gov.ua/UJRN/Sviur_2011_14_4
- Зубченко, О. (2023). Образ міста в окупації. *Вісник НТUV «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*, 1(57), 24–34. [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2023.1\(57\).280779](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2023.1(57).280779)
- Монастирський, Є. (2019). *Відсутнє місто: війна, блокада, суспільство долі у Луганську*. IZOLYATSIA. Platform for cultural initiatives. <https://www.youtube.com/watch?v=O3qMKWsjLNo&t=2639s>
- Овсінок, О., & Соболева, О. (2018, 21 грудня). У пошуках замського комфорту: неформальні практики новоселів київського передмістя. *Спільне*. <https://commons.com.ua/uk/neformalni-praktiki-novoseliv-kiyivskogo-peredmistya/>
- Отрищенко, Н. (Ред.). (2024). *Розмови з тими, хто питає про війну*. Центр міської історії Центрально-Східної Європи. <https://www.lvivcenter.org/wp-content/uploads/2024/07/War-Conversations.pdf>
- Bădescu, G. (2015). Dwelling in the post-war city: Urban reconstruction and home-making in Sarajevo. *Revue d'études comparatives Est-Ouest*, 46(4), 35–60.
- Bauman, Z. (2000). *Liquid modernity*. Polity Press.

- Blunt, A., & Varley, A. (2004). Geographies of home. *Cultural Geographies*, 11(1), 3–6. <https://doi.org/10.1191/1474474004eu289xx>
- Boccagni, P., & Kusenbach, M. (2020). For a comparative sociology of home: Relationships, cultures, structures. *Current Sociology*, 68(5), 595–606. <https://doi.org/10.1177/0011392120927776>
- Janson, S. (2009). Hope and the state in the anthropology of home: Preliminary notes. *Ethnologia Europaea*, 39(1), 54–60. Special issue: Sense of Community. <https://personalpages.manchester.ac.uk/staff/stef.jansen/documents/SJ09-hopestate.pdf>
- Liamputtong, P. (2015). *The sensitive researcher: Introduction to researching vulnerable people* (2nd ed.). SAGE Publications.
- Lopez, V., & Whitehead, D. (2013). Sampling data and data collection in qualitative research. In Z. Schneider, D. Whitehead, G. LoBiondo-Wood, & J. Haber (Eds.), *Nursing and midwifery research: Methods and appraisal for evidence-based practice* (4th ed., pp. 123–140). Elsevier Mosby.
- Martín-Díaz, J. (2014). Urban restructuring in post-war contexts: The case of Sarajevo. *Hungarian Geographical Bulletin*, 63(3), 303–317.
- Nikunen, K., & Salmenniemi, S. (2022). Intimacy in mediated interaction: Biographical interviews online. *Symbolic Interaction*, 45(4), 647–670. <https://doi.org/10.1002/symb.674>
- Schuetz, A. (1945). The homecomer. *American Journal of Sociology*, 50(5), 369–376.
- Varley, A. (2008). A place like this? Stories of dementia, home, and the self. *Environment and Planning D: Society and Space*, 26(1), 47–67. <https://doi.org/10.1068/d3105>
- Young, I. M. (1997). *Intersecting voices: Dilemmas of gender, political philosophy, and policy*. Princeton University Press.

References

- Bădescu, G. (2015). Dwelling in the post-war city: Urban reconstruction and home-making in Sarajevo. *Revue d'études comparatives Est-Ouest*, 46(4), 35–60.
- Bauman, Z. (2000). *Liquid modernity*. Polity Press.
- Blunt, A., & Varley, A. (2004). Geographies of home. *Cultural Geographies*, 11(1), 3–6. <https://doi.org/10.1191/1474474004eu289xx>
- Boccagni, P., & Kusenbach, M. (2020). For a comparative sociology of home: Relationships, cultures, structures. *Current Sociology*, 68(5), 595–606. <https://doi.org/10.1177/0011392120927776>
- Holovko, M., Dulko, Y., & Kyrychenko, A. (2023, April). *Rekomendatsiyi z vidbudovy Irpenia [Recommendations for the reconstruction of Irpin]* [Report]. Urbanyna. <https://www.urbanyna.com/rekomendaciyi-z-vidbudovi-irpenya> [in Ukrainian].
- Hrechukh, O. (2022). *Life and people are returning to bullet-ridden Irpin*. <https://texty.org.ua/articles/106614/zhyttja-i-ljudy-povertajutsja-v-rozstriljanyj-irpin/> [in Ukrainian].
- Janson, S. (2009). Hope and the state in the anthropology of home: Preliminary notes. *Ethnologia Europaea*, 39(1), 54–60. Special issue: Sense of Community. <https://personalpages.manchester.ac.uk/staff/stef.jansen/documents/SJ09-hopestate.pdf>
- Liamputtong, P. (2015). *The sensitive researcher: Introduction to researching vulnerable people* (2nd ed.). SAGE Publications.
- Lopez, V., & Whitehead, D. (2013). Sampling data and data collection in qualitative research. In Z. Schneider, D. Whitehead, G. LoBiondo-Wood, & J. Haber (Eds.), *Nursing and midwifery research: Methods and appraisal for evidence-based practice* (4th ed., pp. 123–140). Elsevier Mosby.
- Martín-Díaz, J. (2014). Urban restructuring in post-war contexts: The case of Sarajevo. *Hungarian Geographical Bulletin*, 63(3), 303–317.
- Monastyrskiy, Ye. (2019). *Vidsutnie misto: Viina, blokada, suspilstvo doli u Luhansku [The absent city: War, blockade, the society of fate in Luhansk]*. IZOLYATSIA. Platform for cultural initiatives. <https://www.youtube.com/watch?v=O3qMKWsjLNo&t=2639s> [in Ukrainian].
- Nikunen, K., & Salmenniemi, S. (2022). Intimacy in mediated interaction: Biographical interviews online. *Symbolic Interaction*, 45(4), 647–670. <https://doi.org/10.1002/symb.674>
- Otrishchenko, N. (Ed.). (2024). *Conversations with those who ask about the war*. Center for Urban History of East Central Europe. <https://www.lvivcenter.org/wp-content/uploads/2024/07/War-Conversations.pdf> [in Ukrainian].
- Ovsyuk, O., & Sobolyeva, O. (2018, December 21). In search of suburban comfort: Informal practices of new settlers in the Kyiv suburbs. *Commons*. <https://commons.com.ua/uk/neformalni-praktiki-novoseliv-kiyivskogo-peredmystya/> [in Ukrainian].
- Schuetz, A. (1945). The homecomer. *American Journal of Sociology*, 50(5), 369–376.
- Varley, A. (2008). A place like this? Stories of dementia, home, and the self. *Environment and Planning D: Society and Space*, 26(1), 47–67. <https://doi.org/10.1068/d3105>
- Young, I. M. (1997). *Intersecting voices: Dilemmas of gender, political philosophy, and policy*. Princeton University Press.
- Zabolotna, T. (2011). Sources for studying the everyday life of the urban intelligentsia during the Nazi occupation (the case of Kyiv). *Pages of the Military History of Ukraine*, 14, 23–26. https://nbuv.gov.ua/UJRN/Sviur_2011_14_4 [in Ukrainian].
- Zubchenko, O. (2023). The image of the city under occupation. *Bulletin of NTUU “KPI”. Political Science. Sociology. Law*, 1(57), 24–34. [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2023.1\(57\).280779](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2023.1(57).280779) [in Ukrainian].

Anna Kostenko

RETURN TO A DE-OCCUPIED CITY: FINDING HOME IN A PLACE DEVASTATED BY THE RUSSO-UKRAINIAN WAR

Abstract

In everyday life, home is often perceived as a self-evident and stable foundation — a place that rarely undergoes critical reflection. It is a concept that is deeply ingrained in people’s daily routines, a constant source of emotional and physical comfort. However, under conditions of war, threat, or loss, the notion of home is radically transformed, acquiring new meanings and requiring a reevaluation of its role in people’s lives. Sociology offers a lens through which home can be analyzed on various levels, considering it not just as a physical space, but as a sociocultural construct and a domain of interpersonal relations that are intricately tied to individual and collective identity. This paper explores how the Russo-Ukrainian War has reshaped the understanding of home, focusing specifically on the case of Irpin, a city that endured intense combat

between February 27 and March 28, 2022. The study draws upon a variety of materials, including a corpus of texts and semi-structured interviews conducted by the author with residents of Irpin in 2023. These interviews provide invaluable insights into how warfare has altered both the emotional and spatial dimensions of home, as well as the broader urban environment. The analysis emphasizes how the battle for Irpin affected people's attachment to their city, their sense of belonging, and the emotional significance they attribute to their homes. It also highlights the changing social and symbolic meanings of home in the aftermath of violence and destruction. This research examines how different dimensions of home — physical, social, and identity-based — continue to function or are redefined in the context of a war-torn city. It shows that, even when a home is partially or completely destroyed, it remains a central reference point for identity, memory, and resilience. The residents' narratives reveal that home, despite its physical devastation, continues to hold symbolic importance as a space of belonging and continuity.

Keywords: city, war, home, identity, Russo-Ukrainian War.

Подано / Submitted: 17.07.2025

Схвалено до публікації / Accepted: 26.09.2025

Оприлюднено / Published: 11.12.2025

Костенко Анна — магістриня соціології, Національний університет
«Києво-Могилянська академія», аспірантка Інституту соціології НАН України

Kostenko Anna — MA in Sociology, National University of Kyiv-Mohyla Academy,
PhD student, Institute of Sociology, National Academy of Sciences of Ukraine

<https://orcid.org/0000-0002-6568-0145>

kranvd@gmail.com

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)